

УДК 376.43.032-796.2/3

Олена Горбатюк

аспірант кафедри дефектології та фізичної реабілітації

lena.gorbatuk1993@gmail.com

ORCID ID: [0000-0002-8563-1535](https://orcid.org/0000-0002-8563-1535)

Olena Horbatiuk

postgraduate student in the Department of Defectology and Physical Rehabilitation

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені

К. Д. Ушинського»

вул. Старопортофранківська 26, Одеса,

65020, Україна

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

26, Staroportofrankivs`ka St., Odesa,

65020, Ukraine

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДОВІЛЬНИХ РУХІВ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF ARBITRARY MOVEMENTS OF CHILDREN WITH INTELLECTUAL DEVELOPMENT VIOLATIONS

Анотація. У статті проаналізовано основні наукові дослідження, що присвячені особливостям та розвитку рухового аналізатора в цілому та довільних рухів зокрема, стосовно дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Метою даної статті є теоретичний аналіз наукових досліджень, що присвячені розвитку довільних рухів дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. При написанні статті ми керувались наступними методами дослідження: використано теоретичний аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури з досліджуваного питання.

Результати дослідження вказують, що наявність великої кількості рухових розладів у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку негативно відображається на продуктивності навчальної, ігрової, трудової та інших видах діяльності. Описано порушення фізичного розвитку, які спостерігаються у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, а саме аномалії розвитку постави, плоскостопість, порушення суглобів, неврологічні порушення і т. д. Зазначено наслідки органічного ураження ЦНС, що відображаються на розвитку координаційних здібностей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, а саме: нейрофізіологічні особливості, порушення пропріоцептивної чутливості рухового акту, особливості психологічної регуляції, порушення мовленнєвої регуляції рухового акту, порушення процесів центрального програмування довільних рухів, порушення просторової організації рухового акту. Перелічено чинники, що впливають на процеси організації рухових функцій (вікові, неврологічні, психологічні, індивідуально-особистісні) та проблеми, які потребують вирішення.

На підставі виконаного нами дослідження, зроблено наступний висновок, що у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку має місце порушення всіх компонентів рухових функцій, уповільнене формування ланок рухового акту, вони відстають від однолітків, які нормально розвиваються у формуванні рухових якостей та спостерігається порушення формування нових рухових навичок. Зазначено перспективи подальших досліджень проблеми які полягають в розробці методичних рекомендацій щодо розвитку довільних рухів у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Ключові слова: діти з порушеннями інтелектуального розвитку; руховий апарат; довільні рухи.

Abstract. The article analyzes the basic scientific researches devoted to the peculiarities and development of the motor analyzer in general and arbitrary movements in particular, concerning children with intellectual disabilities. The purpose of this article is to provide a theoretical analysis of scientific research on the development of arbitrary movements of children with intellectual disabilities. In writing the article we were guided by the following research methods: theoretical analysis and generalization of scientific and methodological literature data on the investigated issue were used.

The results of the study indicate that the presence of a large number of movement disorders in children with intellectual disabilities has a negative impact on the performance of educational, game, work and other activities. Physical development disorders observed in children with intellectual disabilities are described, namely postural anomalies, flat feet, joint disorders, neurological disorders, etc. The effects of organic CNS lesions reflected on the development of coordination abilities of children with intellectual development disorders are described. namely: neurophysiological peculiarities, disorders of the proprioceptive sensitivity of the motor act, features of psychological regulation, violation of speech regulation of the motor act, time central programming of arbitrary motions, violation of spatial organization of motor act. The factors that influence the processes of organization of motor functions (age, neurological, psychological, individual-personal) and problems that need to be solved are listed.

Based on our research, we conclude that in children with intellectual disabilities there is a violation of all components of the motor functions, slow formation of the links of the motor act, they lag behind peers who normally develop in the formation of motor skills and there is a violation of the formation of new motor skills. The prospects of further research of the problem, which consist in the development of methodological recommendations for the development of arbitrary movements in children with intellectual disabilities, are outlined.

Keywords: children with intellectual disabilities; motor apparatus; arbitrary movements.

Актуальність дослідження. Реформи спеціальної та інклюзивної освіти в Україні зумовили перегляд та визначення оптимальних шляхів інтеграції дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з порушеннями інтелектуального розвитку в суспільство. Особливої значущості це питання набуває стосовно проблеми розвитку довільних рухів дітей зазначеної

категорії. За останні десять років відбулися значні зміни в системі навчання і виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Сформовано деякі нові теоретичні положення системи корекційної роботи, розширилися педагогічна класифікація і типологія, визначилися механізми ранньої диференційної діагностики та психолого-педагогічного супроводу, розробляються інтегративні підходи системи навчання і виховання даної категорії дітей.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження, вивчення і корекції довільних рухів у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку визначається, перш за все, винятковою роллю рухового аналізатора у розвитку вищої нервової діяльності, психічних функцій людини (Павлов, 1950), а також тим, що формування довільних рухів у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку є основним засобом соціалізації (Виготський, 1981; Хохліна, 2000; Чеботарьова, 2015 та ін.). Наявність у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку великої кількості рухових розладів негативно відображається на продуктивності навчальної, ігрової, трудової та інших видах діяльності (Бабенкова, 1973; Вайзман, 1997; Дмитрієв, 2002; Козленко, 1994; Мозговий, 1972; Самилічев, 1992).

Навчання і виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку передбачає вплив на всі психічні процеси, згладжуючи, вирівнюючи їх, вирішуючи, таким чином, освітні, корекційні, виховні та соціально-правові завдання шкільного навчання.

Підліток з порушеннями інтелектуального розвитку після закінчення спеціальної школи повинен включитися в суспільно-корисну діяльність, бути соціально захищеним, рівноправним громадянином держави. Йому необхідно брати участь в трудових процесах, бути фізично і рухово готовим до виконання пропонованих навантажень.

Фізичне виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку є складовою частиною всієї корекційно-розвиваючої системи.

Хороша фізична підготовленість є основою високої працездатності у всіх видах трудової та спортивної діяльності дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. Невідповідність призводить до того, що дитина з порушеннями інтелектуального розвитку не завжди може включитися в трудову діяльність, а сама діяльність для неї тягар.

Здатність людини керувати рухами залежить від зрілості коркових структур мозку (Лурія, 2008), управління довільними рухами являє собою складний багаторівневий процес, особлива роль належить аналітико-синтетичній діяльності центральної нервової системи. Саме пошкодження кори головного мозку найбільше проявляється в недосконалому пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери та моторики.

Мета статті. Метою нашого наукового пошуку є здійснення теоретичного аналізу наукових досліджень, що присвячені розвитку довільних рухів дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Методи дослідження. Методом нашого дослідження виступив теоретичний аналіз науково-методичної літератури з досліджуваного питання.

Результати дослідження. У процесі вивчення дітей з порушеннями інтелектуального розвитку багатьма дослідниками спостерігається велика кількість порушень фізичного розвитку (аномалії розвитку постави, плоскостопість, порушення суглобів) (Козленко, 1994; Самилічев, 1992 та ін.). Також відзначаються неврологічні порушення, пов'язані з локальними ураженнями певних ділянок головного мозку, що клінічно проявляються у дітей патологічної неврологічної симптоматики (Мастюкова, 1987 та ін.). Встановлено залежність порушення моторики від ступеня зниження інтелекту (Сухарева, 1955). Крім того, встановлено, що тип рухової недостатності при

різних клінічних формах порушеного інтелекту неоднаковий і залежить від багатьох факторів: локалізації ураження; ступеня порушення премоторних зон; рівня інтелекту; ступеня обмеженості рухових можливостей та ін.

При клінічних характеристиках дітей з порушеннями інтелектуального розвитку загальноприйнятим є те, що порушення моторики дітей обумовлені їх основним дефектом, і ступінь вираженості рухової недостатності прямо залежить від ступеня зниження інтелекту дітей. Дане розуміння недоліків моторики при порушенні інтелектуального розвитку не пояснює велику різноманітність рухових порушень в учнів або, феномен «моторної обдарованості» у цих дітей. Це призводить до уніфікації корекційного процесу. Слід зазначити, останнім часом у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку відбулося збільшення кількості неврологічних порушень (Войтенко, 2007), що впливає на стан їх рухової сфери. За твердженням (Войтенко, 2007; Мастюкова, 1987), моторні порушення у цих дітей відрізняються від рухової недостатності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, які не мають неврологічних порушень. У дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та неврологічними порушеннями можуть відзначатися загально мозкові і локальні органічні і неврологічні симптоми, включаючи парези, паралічі, епілептиформні припадки, пов'язані з наявністю уражень певних мозкових структур (лобові, тім'яні долі, підкіркові утворення і т. д.) (Сухарева, 1955). При цьому патологія мозку у них може бути досить «груба», патоморфологічно рельєфна: ураження оболонок мозку, наявність рубців, кіст, гематом і т. п. Ці неврологічні порушення і пов'язані з ними порушення моторики можуть проявлятися в групах учнів з різним ступенем порушення інтелекту, але наявність подібних порушень в групі дітей з одним ступенем інтелектуального порушення робить цю групу

неоднорідною, і виникає необхідність різних підходів в процесі оцінки їх рухових порушень і корекції моторної сфери.

На сьогоднішній день класифікації порушень інтелектуального розвитку не дозволяють враховувати подібні неврологічні порушення і пов'язану з ними моторну недостатність або диференціювати рухові порушення у відповідності з тими чи іншими формами олігофренії, так як в основі побудови багатьох класифікацій лежить принцип кореляції клінічних і психопатологічних даних і вплив патофізіологічних механізмів на інтелектуальний розвиток учнів.

Процес формування і корекції довільних рухів у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в даний час спирається на сучасний рівень розвитку уявлень про структуру і механізми рухових функцій людини. Рухова функція розглядається як складна, пластична констеляція високо диференційованих взаємозамінних елементів, яка реалізує довільні рухові акти людини і лежить в основі формування рухових навичок (Лурія, 2008).

На процеси організації рухових функцій впливають такі чинники:

- вікові;
- неврологічні;
- психологічні;
- індивідуально-особистісні.

На основі зазначених наукових уявлень про структуру і механізми рухових функцій в педагогічній практиці реалізуються моделі корекційно-розвиваючого навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в фізичному вихованні, трудовому навчанні, образотворчій діяльності, а також враховується наявність рухових розладів при навчанні дітей письма, рахунку і т.д. Разом з тим, недостатньо повно досліджені питання:

– впливу вікових особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку на якісні характеристики рухової функції;

- вплив нейрофізіологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку на якісні характеристики рухових функцій;
- вплив психічних особливостей дітей на якісні характеристики рухових функцій;
- порушення компонентів рухової функцій і їх вплив на характеристики рухів у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в цілому.

Аналізуючи рухово-моторну сферу дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, ми спираємося на визначення порушення інтелектуального розвитку, яке дається в міжнародній класифікації хвороб десятого перегляду (МКБ-10). Порушення інтелектуального розвитку (розумова відсталість) – це стан затриманого або неповного розвитку психіки, який в першу чергу характеризується порушенням здібностей, що виявляються в період дозрівання і забезпечують загальний рівень інтелектуальності, тобто когнітивних, мовленнєвих, моторних і соціальних здібностей.

Поряд з великою кількістю неврологічних, психологічних порушень у дітей з порушенням інтелекту, дослідниками було встановлено, що діти даної категорії у фізичному розвитку помітно поступаються одноліткам, які нормально розвиваються (Бобошко, 1991; Вайзман, 1997; Дмитрієв, 2002). Відзначено, що у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку з раннього дитинства спостерігаються затримки природних рухових рефлексів. Як правило, вони пізніше починають сидіти, стояти, ходити. У них частіше зустрічаються різні порушення постави, плоскостопість, вони частіше мають надмірну масу тіла за рахунок надмірної жирової клітковини (Дмитрієв, 2002). Досліджуючи антропометричні дані виявили, що діти з порушеннями інтелектуального розвитку відстають від своїх однолітків з загальноосвітніх шкіл у вазі, зростанні, окружності грудей.

Фізичний розвиток дітей з порушеннями інтелектуального розвитку вивчав (Козленко, 1994). Він встановив нерівномірність вікової динаміки показників у хлопчиків і дівчаток. Сумарні показники фізичного розвитку, як у хлопчиків, так і у дівчаток мають тенденцію постійного зростання з віком, але цей розвиток нерівномірно і на різних етапах співвідношення між різними показниками має різноспрямований характер. Були досліджені антропометричні показники: вага, зріст, окружність грудної клітини. Отримані кількісні значення свідчать про велику різноманітність індивідуальних відхилень у фізичному розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. У зв'язку з тим, що вчителю фізичного виховання доводиться працювати з класом, в складі якого є діти різного віку, йому необхідно враховувати всю різноманітність індивідуальних відхилень у фізичному розвитку учнів. За твердженням (Самиличева, 1992) крім відомостей про індивідуальні відхилення у фізичному розвитку, необхідно знати структуру дефекту, особливості розвитку кожного учня, з тим щоб більш ефективно за допомогою фізичних вправ проводити корекційно-виховну роботу. У доступній літературі відомості про фізичний розвиток дітей з порушеннями інтелектуального розвитку з різною якісною структурою дефекту носять роз'єднаний характер, і зовсім відсутні дослідження співвідношень зазначених показників. Також слід зазначити певні відхилення в регуляції м'язової діяльності у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Було встановлено, що, незважаючи на виявлену однонаправленість зміни в показниках електроміографії (ЕМГ), діти з порушеннями інтелектуального розвитку показують більш низькі величини електричної активності м'язів протягом всього утримання статичної напруги (на початку, середині і наприкінці проби). Отже, діти з порушеннями інтелектуального розвитку

здатні утримувати статичну напругу протягом меншого часу в порівнянні з дітьми, які нормально розвиваються.

Всі перераховані вище порушення у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку знаходять своє вираження в порушенні фізичних (рухових) якостей. Під руховими якостями прийнято розуміти окремі якісні сторони рухових можливостей людини і окремих дій (сила, витривалість, гнучкість, швидкість). Рівень розвитку фізичних якостей визначається не тільки фізичними факторами, але і рівнем розвитку інтелектуальних і вольових здібностей. Так, проведений порівняльний аналіз показників витривалості у дітей загальноосвітньої і спеціальної шкіл вказав на значне відставання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку від норми. Причину цього відставання ми бачимо в зниженні моторної функції учнів спеціальних шкіл. У той же час витривалість основних м'язових груп при виконанні статичних напружень з віком збільшується, також діти, які нормально розвиваються проявляють більшу витривалість в порівнянні з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку, у всіх обстежуваних вікових категоріях. У своїх дослідженнях (Черник, 1992) встановив залежність величини витривалості від якісних особливостей психічного недорозвинення у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Серед інших чинників, що впливають на розвиток витривалості, можна відзначити і стан рухової сфери дитини. Багатьма авторами досліджувалася здатність школярів розвивати максимальну швидкість своїх рухів (Сермеєв, 1984 та ін.). Максимальна швидкість рухів досліджувалася різними методами: зміна латентного часу реакції, швидкості одноразового руху і частоти повторюваних рухів. Вивчаючи особливості вікових змін латентного часу рухової реакції учнів спеціальної школи відзначається, що у старших школярів виявлено найвищі показники латентного часу рухової реакції. Пояснюючи ці факти, Сермеєв і

Фортунатов трактують їх як матеріал, що підтверджує положення про те, що становлення моторного аналізатора у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку запізнюється на два-три роки в порівнянні з дітьми, які нормально розвиваються. Аналізуючи швидкісні якості в учнів спеціальних шкіл, встановлено, що в розвитку цієї рухової якості учні з порушеннями інтелектуального розвитку відстають від дітей, які нормально розвиваються на 6-7 років, що свідчить про низьку рухливості нервових процесів у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. У той же час, при систематичних заняттях плаванням, що вимагають точних і швидких рухів, в учнів спеціальних шкіл збільшується рухливість нервових процесів і вдосконалюється аналітико-синтетична діяльність, у зв'язку з чим зростає швидкість рухів і поліпшується їх координація. Тому плавці – учні спеціальних шкіл відстають у швидкості рухів від учнів загальноосвітніх шкіл всього лише на 1-2 роки.

Аналізуючи рухові здібності в учнів спеціальної школи, (Самиличев, 1992) дійшов до висновку, що інтегральний показник фізичного розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку залежить від інтегрального показника їх розумової працездатності. Так само він встановив, що здібності розвиваються нерівномірно. У молодшому шкільному віці необхідно особливу увагу звернути на розвиток координаційних здібностей і гнучкості. Доцільно більш інтенсивно розвивати швидкісні, швидкісно-силові здібності і витривалість, виявлені в період прискореного росту в молодшому і середньому шкільному віці. Сприятливим періодом для розвитку сили є середній і старший вік у хлопчиків і віковий діапазон 13-14 років у дівчаток. У своїх роботах (Черник, 1992) вказував, що функція рухового аналізатора учнів, що навчаються в загальноосвітніх і спеціальних школах, піддається закономірному віковому розвитку. Як відомо, рухова активність особливо

велика у дітей в шкільному віці і досягає часом майже виключно великих розмірів. Для всіх досліджуваних показників фізичних якостей характерно уповільнення кривих зростання цих показників в учнів загальноосвітньої школи з 13-14 років. Отже, безперервний розвиток рухового аналізатора у школярів, які нормально розвиваються відбувається лише до 13-14-річного віку. Пізніше, в 15-16 років, не спостерігається вже настільки енергійного зростання показників розвитку рухового аналізатора. Це свідчить про дозрівання рухового аналізатора до 13-14-річного віку. Що стосується учнів спеціальної школи, то розвиток рухового аналізатора у них запізнюється на 2-2,5 роки по відношенню до школярів загальноосвітньої школи. Можна припустити, що у них дозрівання рухового аналізатора відбувається до 15-16 років.

Варто зазначити деякі важливі особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку для нашого дослідження. Нейрофізіологічні особливості учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Здатність людини управляти рухами свого тіла залежить від зрілості структур мозку. У міру дозрівання кори мозку рухи дитини стають цілеспрямованими, організованими, координованими, плавними. Наявність органічних уражень центральної нервової системи, а також церебро-органічної недостатності проявляється, перш за все, в порушенні рухової діяльності індивіда. Були описані різні види рухових порушень, викликаних органічними ураженнями різних структур головного мозку у дітей з порушеннями інтелекту:

- пірамідна недостатність;
- руховий інфантилізм;
- статичний інфантилізм;
- фронтальна форма рухової недостатності;
- церебеллярная недостатність.

Слід зазначити, що наслідки органічного ураження ЦНС відображаються на розвитку координаційних здібностей. Ці труднощі обумовлені не тільки своєрідністю розвитку рухів, але і тривалою відсутністю орієнтовної реакції (Вайзман, 1997).

Порушення пропріоцептивної чутливості рухового акту. Вплив порушень нервової системи на довільні рухи учнів з порушенням інтелектуального розвитку можна простежити на прикладі порушення кінестетичної основи руху. Багато дослідників відзначали, що пропріоцептивна чутливість учнів з порушеннями інтелектуального розвитку розвинена гірше, ніж у здорових учнів, внаслідок чого рухова недостатність зростає при виконанні складних рухів, де потрібно керувати рухами, чітке дозування м'язових зусиль, точність рухів, перехресна координація рухів, (Бабенкова, 1973; Черник, 1992 та ін.). У своїх дослідженнях (Бабенкова, 1973) вказувала на недостатній ступінь диференціювання м'язових зусиль. Так само ряд авторів (Козленко, 1994; Бабенкова, 1973) встановили, що кінестетична чутливість учнів спеціальної школи розвинена гірше, ніж у дітей загальноосвітньої школи, внаслідок чого рухова недостатність зростає при виконанні складних рухів, де потрібні управління руховими актами, чітке дозування м'язових зусиль, точність рухів.

Особливості психологічної регуляції рухів дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Вплив особливостей психіки на формування довільних рухів у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку пов'язано, перш за все, з порушенням сприйняття дитини, в результаті чого відзначається сповільненість і фрагментарність, порушення зорової і слухової уваги, зосередження ідентифікації і угруповання за різними ознаками. Так само дослідниками звертається увага на порушення взаємодії сигнальних систем, що характеризується тим, що на рівні складної аналітико-синтетичної

діяльності словесна система учнів втрачає свою організуючу функцію в процесі утворення загальних уявлень і понять.

У процесі вивчення особливостей побудови довільних рухів дітей з порушеннями інтелектуального розвитку значущими є дані про те, як взаємодіють уявлення з образами сприйманих об'єктів і між собою в процесі їх розумової діяльності. У різних дослідженнях звертається увага на схематичність і неконкретність рішення дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку, перш за все завдань, що вимагають участі наочно-образного мислення. У зв'язку з цим відзначається порушення в різному ступені вираженості, цілеспрямованої діяльності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Дослідження (Лурія, 2008; Лубовського, 1978), спрямовані на вивчення особливостей вищої нервової діяльності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, встановлено, що у цих дітей недостатня роль другої сигнальної системи в регуляції довільних рухів. Також була виявлена залежність сенсорної недостатності, що властива дітям з проблемами в інтелектуальному розвитку і рівня оволодіння предметною діяльністю. У дослідженнях виділяється найбільш характерна особливість дітей з порушеннями інтелектуального розвитку – недостатність процесу переробки сенсорної інформації.

Порушення мовленнєвої регуляції рухового акту. У дітей з порушеннями інтелектуального розвитку є недоліки в словесному опосередкуванні рухів у порівнянні з учнями загальноосвітніх шкіл (Бабенкова, 1973; Козленко, 1994 та ін.).

Порушення процесів центрального програмування довільних рухів. Порушення психічної регуляції рухів, властиві дітям з порушеннями інтелектуального розвитку, впливають і на процеси центрального

програмування рухових актів. Так, в дослідженнях було встановлено, що розвиток почуття ритму учнів з порушеннями інтелектуального розвитку необхідно здійснювати за певними закономірностями, так як воно розвивається гірше, ніж в учнів загальноосвітніх шкіл. У зв'язку з цим досить показовими є дані (Бєбрїш, 1976), яка вивчала особливості моторики школярів з порушеннями інтелектуального розвитку за показниками сили, швидкості, працездатності. Автор відзначала, що темп рухів у школярів з порушеннями інтелектуального розвитку нижче, ніж у їхніх однолітків з загальноосвітньої школи, причому різниця збільшується з віком. У дослідженнях (Вайзмана, 1997) було відзначено, що з трьох елементів програми дітям найлегше вдається виконання першого елемента, потім – третього і найважче – другого. Виконання самої програми вимагає постійної стимуляції, уваги ззовні. Перехід до самостійного виконання завдання складний навіть у тих випадках, коли є виконання наслідувальної програми. Часто в учнів відсутнє прагнення довести самостійно до кінця розпочату дію, вони не передбачають остаточного результату (Вайзман, 1997).

Порушення просторової організації рухового акту. Наслідком основного дефекту при порушенні інтелектуального розвитку є порушення просторово-часової організації рухового акту, яка у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку розвинена гірше, ніж у однолітків, які нормально розвиваються. При цьому порушення проявляються не тільки в дефіциті наочного сприйняття простору і відносин конкретних предметів в ньому, а й перш за все в порушенні просторових уявлень, а також і структурної перебудови одержуваної інформації.

Вивчаючи психомоторику дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в світлі рівневої теорії «Побудови рухів», розробленої Бернштейном, (Вайзман, 1997) встановив, що ці діти відчувають особливі труднощі у зв'язку

з недорозвитком сенсорної складової рухової сфери. Аналіз результатів досліджень ряду авторів (Бабенкової, 1973; Козленко, 1994) дав підставу для висновку про те, що при значних індивідуальних, вікових відмінностях у розвитку рухів в учнів спеціальної школи спостерігаються специфічні інваріантні при різних недоліках інтелектуального розвитку рухові порушення. На заняттях фізичними вправами це проявляється, перш за все, в несформованості тонких диференційованих рухів, поганій координації складних рухових актів, низькій навченості рухам, відсталості сформованих навичок, недоліках доцільної побудови дій, труднощах при виконанні або зміні рухів за словесною інструкцією. Таким чином, все різноманіття рухових порушень дітей з порушеннями інтелектуального розвитку чітко проявляється в процесі виконання довільних рухів, формуванні рухових актів (Вайзман, 1997).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, з аналізу джерел можна зробити висновок, що у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку має місце порушення всіх компонентів рухових функцій, уповільнене формування ланок рухового акту, відставання від однолітків, які нормально розвиваються у формуванні рухових якостей, порушення формування нових рухових навичок.

Подальше вивчення проблеми ми вбачаємо в розробці методичних рекомендацій щодо розвитку довільних рухів у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павлов, И.П. (1950). *Избранные труды по физиологии высшей нервной деятельности*. Москва: Учпедгиз.
2. Выготский, Л.С. (1981). *Мышление и речь*. Москва: МГУ.

3. Хохліна, О.П. (2000). *Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку*. Київ: Педагогічна думка.
4. Чеботарьова, О.В. (2015). Особливості соціалізації школярів із порушеннями розумового розвитку засобами професійно-трудоного навчання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 19.
5. Бабенкова, Р.Д. (1973). Развитие статического равновесия в учащихся специальных школ. *Дефектология*.
6. Вайзман, Н.П. (1997). *Психомоторика умственно отсталых детей*. Москва: Аграф.
7. Дмитриев, А.А. (2002). *Физическая культура в специальном образовании*. Москва: Академия.
8. Козленко, Н.А. (1994). Физическое развитие учащихся вспомогательной школы. *Дефектология*.
9. Мозговой, В.М. (1972). О некоторых условиях формирования сложных двигательных навыков у умственно отсталых школьников. *Дефектология*.
10. Самыличев, А.С. (1992). Об изменении в физическом воспитании учащихся вспомогательных школ. *Дефектология*.
11. Мастюкова, Е.М. (1987). Двигательные нарушения и их оценка в структуре аномального развития. *Дефектология*, 3, с. 3-9.
12. Сухарева, Г.Е. (1955). *Клинические лекции по психиатрии детского возраста*. Москва: Медгиз.
13. Войтенко, Р.М. (2007). *Олигофрения у детей и подростков. Особенности клиники, медико-социальной экспертизы и реабилитации*. Санкт-Петербург. СПИУВЭЖ.
14. Лурия, А.Р. (2008). *Высшие корковые функции человека и их нарушения при локальных поражениях мозга*. Москва: МГУ.
15. Бобошко, В.В. (1991). Коррекция физического развития и двигательных нарушений умственно отсталых дошкольников старшей группы, средствами физического воспитания. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Москва.
16. Черник, Е.С. (1992). *Двигательные возможности учащихся вспомогательной школы*. Москва: Просвещение.
17. Сермеев, Б.В. (1984). Особенности физического развития аномальных детей. *Дефектология*, 3, с. 57-62.
18. Лубовский, В.И. (1978). *Развитие словесной регуляции действий у детей*. Москва: Педагогика.
19. Бебриш, Э.П. (1976). Некоторые особенности физического развития умственно отсталых учащихся. *Дефектология*, 4, с. 29-32.

REFERENCES

1. Pavlov, I.P. (1950). *Izbrannye trudy po fiziologii vysshej nervnoj dejatel'nosti. [Selected works on the physiology of higher nervous activity]*. Moskva: Uchpedgiz (in Russian).
2. Vygotskij, L.S. (1981). *Myshlenie i rech'. [Thinking and speech]*. Moskva: MGU (In Russian).
3. Khokhlina, O.P. (2000). *Psykhologo-pedahohichni osnovy korektsiinoi spriamovanosti trudovoho navchannia uchniv z vadamy rozumovoho rozvytku. [Psychological and pedagogical*

bases of correctional orientation of labor education of students with intellectual disabilities]. Kyiv: Pedahohichna dumka (in Ukrainian).

4. Chebotarova, O.V. (2015). Osoblyvosti sotsializatsii shkolariv iz porushenniamy rozumovoho rozvytku zasobamy profesiino-trudovoho navchannia. [Features of socialization of students with intellectual disabilities by means of vocational training]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*, 19, s. 265-268 (in Ukrainian).

5. Babenkova, R.D. (1973). Razvitie staticheskogo ravnovesija u uchashhihsja special'nyh shkol. [Development of static equilibrium in students of special schools]. *Defektologiya*, 1, s. 147-173 (in Russian).

6. Vajzman, N.P. (1997). *Psihomotorika umstvenno otstalyh detej*. [Psychomotorics of mentally retarded children]. Moskva: Agraf (in Russian).

7. Dmitriev, A.A. (2002). *Fizicheskaja kul'tura v special'nom obrazovanii*. [Physical education in special education]. Moskva: Akademija (in Russian).

8. Kozlenko, N.A. (1994). Fizicheskoe razvitie uchashhihsja vspomogatel'noj shkoly. [Physical development of secondary school students]. *Defektologija*, 1, s. 26-29 (in Russian).

9. Mozgovej, V.M. (1972). O nekotoryh uslovijah formirovanija slozhnyh dvigatel'nyh navykov u umstvenno otstalyh shkol'nikov. [On some conditions for the formation of complex motor skills in mentally retarded students]. *Defektologija*, 2, s. 61-66 (in Russian).

10. Samylichev, A.S. (1992). Ob izmenenii v fizicheskom vospitanii uchashhihsja vspomogatel'nyh shkol. [Changes in the physical education of secondary school students]. *Defektologija*, 1, s. 44-47 (in Russian).

11. Mastjukova, E.M. (1987). Dvigatel'nye narushenija i ih ocenka v strukture anomal'nogo razvitija. [Motor disorders and their evaluation in the structure of abnormal development]. *Defektologija*, 3, s. 3-9 (in Russian).

12. Suhareva, G.E. (1955). *Klinicheskie lekcii op psichiatrii detskogo vozrasta*. [Clinical lectures on childhood psychiatry]. Moskva: Medgiz (in Russian).

13. Vojtenko, R.M. (2007). *Oligofrenija u detej i podrostkov. Osobennosti kliniki, mediko-social'noj jekspertizy i rehabilitacii*. [Oligophrenia in children and adolescents. Features of the clinic, medical and social expertise and rehabilitation]. Sankt-Peterburg. SPIUVJeK (in Russian).

14. Lurija, A.R. (2008). *Vysshie korkovyje funkcii cheloveka i ih narushenija pri lokal'nyh porazhenijah mozga*. [Higher human cortical functions and their disorders in local brain lesions]. Moskva: MGU (in Russian).

15. Boboshko, V.V. (1991). Korrekcija fizicheskogo razvitija i dvigatel'nyh narushenij umstvenno otstalyh doshkol'nikov starshej grupy, sredstvami fizicheskogo vospitanija. [Correction of physical development and movement disorders of mentally retarded preschoolers of the senior group, by means of physical education]. (Avtoref. diss. kand. ped. nauk). Moskva (in Russian).

16. Chernik, E.S. (1992). *Dvigatel'nye vozmozhnosti uchashhihsja vspomogatel'noj shkoly*. [The motor abilities of the students of the auxiliary school]. Moskva: Prosveshhenie (in Russian).

17. Sermeev, B.V. (1984). Osobennosti fizicheskogo razvitija anomal'nyh detej. [Features of physical development of abnormal children]. *Defektologija*, 3, s. 57-62 (in Russian).

18. Lubovskij, V.I. (1978). *Razvitie slovesnoj reguljacii dejstvij u detej*. [Development of verbal regulation of actions in children]. Moskva: Pedagogika (in Russian).

19. Bebrish, Je.P. (1976). Nekotorye osobennosti fizicheskogo razvitija umstvenno otstalyh uchashhihsja. [Some features of the physical development of mentally retarded students]. *Defektologiya*, 4, s. 29-32 (in Russian).